

Tornant a la missatgeria del any 1250, no podem sinó manifestar que lo document den Bonanbran és l'únic indici que tenim de la meteixa y que nostra suposició de que dit missatger degué tractar de milicies llogades en terres catalanes, ve sostinguda per lo fet conegut de que sempre l'alcait o capitost d'aquells mercenaris era nomenat per lo sobirà de Catalunya y Aragó.

JOAQUIM MIRET Y SANS

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

De la ydola del deu Apollo de la ciutat de Cumes per lo plor de la qual hom la creegue hauer demostrada la destrucció dels grechs, als quals no podia aydar Capitol .XI.

Ne certes con hom se combatia contra los Acheyans e lo Rey dels Straconians, qui ere apellat Aristoniquis, la uentura de la batalla no fou en altra manera sabuda, exceptat per aço que fou anunciat que la ydola de aquell Apollio hauia plorat per .IIII. dies, per la qual significança con los aruspiciens, es a dir los deuïnadors, espaordits de aço, tenguessen que hom deuia aquella ydola gitar en la mar, los ancians d aquella ciutat de Cumane preguaren que no fos fet, e recomptaren .I. na aytal significança esser appereguda en aquella matexa senblança en la batalla que los Romans hagueren contra Anthiocus e contra Perses son fill; e fecren testimoni que per ço que la cosa ere beneuanturosament uenguda per los Romans per la ordinacio del Senat consult; ells enuiaren lurs deus a aquella ydola de Apollio a la qual lauores los pus sauis deuïnadors a aço amenats e interrogats respongueren que lo plor de aquella ydola de Apollio hauia mostrada la prosperitat dels Romans per ço que la ciutat de Cumame ere stada feta e poblada de .I. na colonia qui ere uenguda de Grecia, e que de les terres don eren stades transportades, es assaber, de Grecia aquella ydola plorant hauia significat o demostrat la miseria e la destrucció de Grecia; e tentost apres con anunciat que Arunicius ere uençut e pres, lo qual Apollo no uolia que fos pres ne uençut ans ne ere dolent e fello e ço demostraua per les lagrimes que la pedra de sa ymatge gitaua. § Donques no son gens les costums dels diables scrits en los cants dels poetes deraonablement per tot, car iatsia que ells los demostren per faules, tota negada aquelles [73 v.] paraules han alguna similitut a ueritat; car, segons ço que recompte Virgili, Diana plangue la mort de Camilla e Ercules plora la mort de Pallas fill de Euander. § De aço

per aventura se segui ço que Numa Pompilius, qui abundaua en pau, mas no sabia ne encercaua don uenia ne qui la li hauia donada, con ell pensaua e ymaginaua en sa ociositat als quals deus comanaria la guarda del regne de Roma e la salut dels Romans, no tengues que aquell deu sobira e tot poderos fes mencio ne hagues cura de les coses terrenals; e ultra se recordaua que los deus de Troya los qual Eneas hauia amenats ab si no havién poguda guardar longuament ne Troya ne lo regne Leuini que lo dit Eneas hauia començat e fundat, ell ymagina e s auisa de hauer altres deus que aiustaria als primers, o aquells que ab Romolus eren passats a Roma, o aquells que los Romans hauen transportats a Roma con destroyren Alba, o con a guardes als deus fugitius, o con ajudadors dels menys poderosos.

(1)

En aquest .XI. capitol, qui penia de la fi del precedent capitol passada la diuisio per tal con nos la y hauem mesa, monsenyor Sent Agusti uol mostrar — per la ueritat de les istories espressades dels Romans — que les paus ne les uictories de les batalles no son gens en la potestat dels diables. E aço proua per lo plor que diu que feu Apollo Cumanus per .IIII. iorns per la batalla e uenço que hagueren los Acheians contra Aristonicus; per l enteniment de la qual istoria e de la materia del capitol, es assaber, que apres la .II. na batalla punica los Romans hagueren guerra contra Philip Rey de Masedonia, don Titus Linius parla en sa .III. a Decada, no pas aquest Philip qui fou pare del gran Alexandre, mas .I. qui hac .I. fill qui fou appellat Perses del qual monsenyor Sent Agusti fa mencio en aquest capitol; e fou aquest Philip uençut e mes en la subiugacio dels Romans, lo qual puys se porta lealment enuers ells tant com ell nisque, mas assats tost apres sa mort son fill appellat Perses comença a rebellar contra los Romans e finalment fou uençut e pres e a-[74] menat a Roma. § Semblantment axi con en aquest mateix temps — iatsia que aço fos .I. poch per auant — los Romans hagueren guerra contra Antioch, rey de Siria, lo qual ells uençeren e li inposaren ley segons lur uoluntat. E vn poch de temps apres aquestes coses Archalus, qui ere fill del Rey Cumenes Rey de Asia, per ço con no hauia fills de son cors, uent la lur presa, feulos e institullos sos ereus en son testament, e per ço lo realme de Asia la menor fou aiustat al imperi de Roma. § Aquell Athalus hauia .I. germa qui axi mateix hauia nom Cumenes qui ere amic dels Romans, lo qual Cumenes hauia .I. fill de .I. na concubina appellat Aristonicus; lo qual es aquell de que lo present capitol parla qui, tentost apres la mort de Athalus, occupa la senyoria e uolgue regnar sobre lo realme de Asia e de Acaya qui es .I. na partida de Grecia, don les gents de la terra son per aço appellats Achayans o Achini qui es tot .I.

(1) Falta la rúbrica de costumbre: *Exposicio sobre aquest capitol. Lo trasladador*, aunque hay el espacio en blanco necesario para ello.

(don la principal ciutat es Corinti) e aiusta grans osts contra los Romans; tota negada ell fou uençut e pres e menat a Roma on ell fou offegat per manament del Senat; e per aço que Apollo sabe la mort de aquell, ell lo plora axi con hauria altra negada plorat per auant per ço con ere uengut a sa conexença que Antioch e Perses esser uençuts. § Aquell Apollo ere apellat Comanus per la ciutat de Cumes qui es en Campanya don fou nada Sibilla cumana, los quals Cumans foren antigament vna colonia, es assaber, gentes qui vingueren de Grecia la abitar per cultivar aquell lloch e feren aquella ciutat; e partintse de lur terra portaren ab ells mateys la ydola de Apollo que ell adorauen e per aço fou apellat Apollo Cumanus, lo qual plora y lo mal que uenia als grechs tant per la mort de Aristonicus com per la uençeo de Antioch e de Perses son fill, car ell amaua mes los Grechs — dont ere stat aportat per los Cumans — que no fahia los Romans, iatsia que fossen sots mesos a ells. E per ço que los deuïnadors de Roma per lo plor d aquell Apollo iutianen que aço ere mal esdeuïnador als Comans e uolien que fos gitat en lo riu, e de fet hi fore stat gitat sino fossen stats los ancians Cumans qui hi contrestaren per los [74 v.] exemplis que mostraren de Antioch e de Perses; e finalment fou la cosa reportada als pus sauis deuïnadors, los quals iutiaren e interpretaren la cosa per los Romans segons lo iutiament dels Cumans. § Apres com diu que Diana plora Camilla, es assaber, que axi com diu Virgili en lo .XI. libre de Eneydos que com Camilla — qui ere Rayna dels Vulques — fos uenguda en la aïda de Turnus Rey dels Rutilians, qui hauria guerra contra Eneas, ella fos morta per .I. qui hauria nom Ancus, don Diana plora sa mort, es a dir, la Luna qui es dita *quinx* Duana, per ço con ella llu de nit e de dia; e la plora per tal con ella la hauria adorada en sa uida e la acompanya e li tingue companyia per ueniarla de aquell qui la hauria morta. Apres con diu que senblantment Ercules plora la mort de Pallas, es assaber, que aquest Pallas fou fill de Euan- der Rey de Archadia qui lauores staua la on es Roma, al qual uengue Ercules con retorna de Espanya e hac uençut Gerio e ls uenia de .I. gran gigant appellat Taco, lo qual segons les faules dels poetes diu que fou fill de Vulcan. Tota negada la ueritat es que aquest ere .I. molt maluat tiran qui robaua tota la terra e guastaue e no estalniaue a Euan- dre ne a altre, axi com diu Albericus Londourensis, e axi mateix Titus en son primer libre en lo començament; e per ço con ell ne deliura la terra, ell mata Euandre, lo reebe honorablement e apres sa mort con ell fou tengut e reputat per deu e Pallas fos enuiat per son pare Euan- der per donar aïda e esser de la part de Eneas contra Turnus Rey dels Rutilians e Turnus li fos uengut al encontre aquell Pallas confiant de la amor qui ere stada entre son pare Euandre e Ercules, feu sa pregaria que pogues uengre Turnus, mas sa pregaria fou nulla per ço que Virgili recompte en son .XI. libre que Ercules li hauria dit que ell serie mort per Turnus e que no podia esser altrament, mas tota negada

Eneas neniaria sa mort per tal con mataria Turnus. E per ço de aquest plor que feu Ercules d aquella mort de Pallas diu axi Virgili en son libre Eneydos en .II. versos:

Audiit Alcides iuuenem, magnumque sub ymo.

Corde pre [75] mit gemitum, lacrimasque effundit inanes (1).

Ço es a dir que Ercules qui fou nabot de Alcides hoi Pallas, es a dir, sa pregaria; en hac gran pietat en son cor tant que ell sen plora e es-campa ses llagrimas. Mas aço fou en ua; axi ell diu. § De aquest Pallas qui, segons Virgili, mori de la nafra de Turnus li feu als pits, recompte Vicent en lo Mirall istorial (2) en lo .XXVI. capitol, qui diu que en lo temps del Emperador Anrich lo .III., es assaber, l any .M. liij. lo cors de aquest Pallas fou trobat tot entegre a Roma, e que la ubertura de la nafra que hauia als pits, la qual Turnus li hauia feta com ell lo mata per dreta mesura, ere stada trobada que hauia .III. peus i mig de lonch; e son cors con fou dreçat contra los murs de la ciutat sobremuntaua aquells; e de dins sa tomba la al cap fou atrobada vna lantea cremant la qual no poch esser appagada fins a tant que .I. se auisa de fer .I. petit tranch ab .I. grasfi desots la flama, e, tentost con l aer hi entra per aquest tranch, la lum se apaga; lo epitafi qui fou trobat en sa tomba ere aytal: *Filius Euandri Pallas quem lancea Turni militis occidit more suo iacet hic*; es a dir açi iau en sa manera e axi con deu esser mes, Pallas, lo fill de Euandre, lo qual la lancea del caualler Turnus mata (3). § Apres con monsenyor Sent Agusti parla del regne leuinia e de Troya, es assaber, e fa be anotar que despuys que Ilion qui ere la maior ciutat dels Troyans fou murada sots Laomedon pare de Priam, ella estech molt poch en peus; car tentost après en lo temps de Priam ella fou enderrocada. Tota üegada abans de Laomedon fou lo regne dels Troyans e sots aquest mateix nom; car

(1) *Aeneid. Virg.*, lib. X. vs. 414 y 415:

Audiit Alcides iuuenem, magnumque sub imo.

Corde premit gemitum, lacrimasque effundit inanes.

(2) *Vincent de Beauvais, Miroir historial*.

(3) *Le Violier des Histoires Romaines*, chap. CXXIX, cuenta la siguiente leyenda, la misma de que se hace eco nuestro autor: *Dedans la cite de Romme fut ung corps incorruptif trouué, plus hault que les murs de la cite. Dessus son chief estoit une lanterne qui ne se pouoit par aucune liqueur ne par aucun soufflement de vent estaindre, jusques a ce que sous la flamme par ung pertuis (aguero o portillo), l'air fust leans mis avecques ung arc. La playe de ce corps mort, qui estoit geant, fust de quatre pieds et demy; lequel avoit esté tué après la destruction de Troye. Là gisant avoit esté par l'espace de deux mille deux cens et quatorse ans.*

La nota de Mr. G. Brunet de la *Édition elzevirienne* (Paris, 1858, P. Jannet) dice:

Chap. 158 de l'édit. de Keller Swan, t. 2, p. 318.—Mélange bizarre des légendes relatives à deux personnages du nom de Pallas; l'un, fils d'Evandre, vint combattre en faveur d'Enée et fut tué par Turnus (V. Virgile, *Énéide*, VIII, 104 et suiv.); l'autre, fils de Tartare et Géa, fut tué par Minerve, qui se ceignit de sa peau (Apollodore, III, 12). Ce récit se retrouve dans le *Repertorium morale* de Bercheur, l. XIV, chap. 49.

Troya fou dita de .I. qui hac nom Troi, lo qual regna en aquella terra lonch temps abans de Laomedon e diu que la terra retengue lo nom e della pres Troya son nom. Tota uia en la istoria de Ffrança se troyaba que Troya fou edificada en lo temps de Ayot e que ella fou enderrocada e presa en lo temps de Baddon e dura per .C. XCV. anys.

§ E quant es del regne del Leuinians, es assaber, que com Eneas uench en Italia lo Rey lati li dona vna sua filla que hauia (e pus non hauia) apellada Leuina. E lla feu Eneas .I. na ciutat que [75.v.] apella Leuina per la amor de sa muller en la qual ell regna per .III. anys tensolament; e apres hi regna Ascanius son fill .XVII. anys, perço que Eneas hauia lexada sa muller prenys de .I. infant qui fou nat apres sa mort e fou apellat *filius postumus*, al qual Ascanius son frare guarda lo regne fins a tant que fou de edat. E aquell cresque en edat reïte lo regne a son germa e a Lauina sa madastre, segons ço que diu Eutropi en son primer libre. E de lla tresposta lo regne en Alba que ell edifica .XXXI. any apres, axi com diu Titus Liuius en lo començament de la primera Decada, la on regnaren .XIII. reys .I. apres dels quals monsenyor Sent Agusti fa mencio açi apres en lo .XVIII. libre en lo .XXI. capitol § E iatsia que monsenyor Sent Agusti apell en aquest capitol lo Regne de Eneas regne leuinia, tota uegada es apellat per los istorians lo Regne dels Latins, mas ell lo apella Regne dels Leuinians; no pas per la ciutat on Eneas regnaue mas per raho del poble qui ere sots lo Rey, ell es apellat Regne dels Latins. E per tot iatsia que hom digna que lo regna dels Leuinians dura poch per ço que Leuina qui ere cap del Regne no dura sino .I. poch; tota uegada lo regne dels Latins dura per lo temps de .XV. reys segons Ensebi, dels quals, segons ço que ell diu, Eneas fou lo primer, e Amulius frare de Numitor qui fou aui de Romulus fou lo derrer; e tentost com Roma fou fundada los Latins foren apellat Romans e cessa lo regne dels Latins sots aquest nom e be encara per auant axi com diu monsenyor Sent Agusti açi apres en lo .XVIII. en lo .XX. capitol; car com Alba fou feta e edificada, hom la comença apellar lo regne dels Albans iatsia que segons los istorials fos apellat lo regne dels Latins fins al temps de Romulus.

§ Apres con ell diu: Sia dels deus que Romulus hi aporta, ell ho diu perço que Romulus aporta a Roma gran quantitat de deus los quals ell mes en la ciutat, dels quals monsenyor Sent Agusti fa mencio açi apres en lo .IIII. libre en lo .XXII. capitol.

§ Apres con ell parla dels deus que foren aportats a Roma ell o diu per los deus qui foren aportats de Alba apres ço que ella fou destrouida per Tullius Ostilius.

[76] *Quals deus los Romans aiustaren ultra la constitucio de Numa dels quals la multitut no ls ayda res. Capitol .XII.*

Ne Romà nos deuia tenir per contenta dels deus e temples de

que Numa allí havia fets tants e constituïts, car encara ella no havia lo sobiran temple de Jupiter. § Qual merauella, com lo Rey Tarquí allí feu fer e edificar lo Capitoli, e Escuplapi uengue de Pindaura a Roma a fi que ell qui ere molt espert en medicina pogues pus gloriósament exercir o usar de son art e sciència en aquella molt noble ciutat; axí mateix la mare dels deus hi uench io no se d'un loch apellat Pesunte (1). E certes aço no ere cosa couinent que ella fos amagada en baix loch e no noble on son fill fos assagut en lo pus alt loch del Capitoli. La qual tota negada si ella es mara de tots els deus, nos seguí solament alguns de sos fills a Roma, ans hi uench abans de alguns altres que despuys la seguiren. Certament io m marauell si ella infantia lo Cinocephale lo qual uingue de Egipte lonch temps apres. Veia axí mateix Esculapius despuys son besnet, si Ffebris la deessa fou nada d'ella; mas de qualque loch que ella fos nada, io no creu pas que los deus estrangers gosen dir que aquella deessa ciutadana de Roma no sie noble. No deu donques la ciutat de Roma turmentada de axí grans e axí orribles tempestes e persecucions de les quals que son axí en tan gran multitud; io n nomenare algunes poques sots lo gouernament de tants deus, los quals ¿qui es aquell qui los pusque nomenar, tants n i ha: priuats, estrangers, celestials, terrenals, d'infern, de mar, de fontanes, de rius; e, axí com Varro diu, çerts e inçerts e en totes maneres de gents, deus axí com en les bísties mascles e femelles? E axí com per guardar .I. na terra e a la defensio de aquella a la uenguda dels enemichs hom ha acostumat a fer focs e fumades de sobre les muntanyes per ueure les de .I. na terra en altra. E que aquest es lo signe per que hom he pot pus clarament saber tot, axí los Romans a la semblança de aquestes grans fumades e per mostrar que per molts deus serien mils defensats e guardats ells ne hauien aiustats molt mes; per los quals deus constituïnt [76 v.] faent e donant los temples, altars, sacrificis e preueres aminuas e enfellonis lo uertader e sobiran deu, al qual .I. e sol aquestes coses iustament fetes eren degudes. § E de tant con Roma uisque ab menys deus de tant fou ella pus beneuyrada; e tant con ella fou feta maior ella s pensa que n i degues mes aiustar; axí com yo creu desesperantse que li poguessen bastar aquells ten poch deus sots los quals en comperacio de la sua pitior uida ella havia mils uiscut axí com cauc a les pus grans naus haer mes regidors o roms o uogadors. Cert es exceptat lo temps de Numa, del qual io he parlat ja dessus primerament ¿quants mals de bregues e de batalles sots los reys foren en tant que aquests mals e aquesta discordia costregue a Romulus matar son frare?

(1) Texto latino: Mater etiam deum nescio unde, a *Pessunte*.

Exposició sobre aquest capítol. Lo trasladador.

En aquest .XII. capítol monsenyor Sent Agusti uol mostrar en quina guisa los Romans foren marauellosament exorbats (1) de ço que tot axi com lur ciutat crexia ells cresqueren e multiplicaren lurs deus, cuydants que aço fos cosa necessaria a la guarda e defensio de la ciutat. E primerament mostrà en quina guisa ells multiplicaren lurs deus; e apres demòstra la uanitat de lur error. § La .II. na partida comença la on ell diu: No deu pas la ciutat de Roma etc. E con parla del sobiran temple, ell o enten del temple de Jupiter que feu fer e hedificar Tarqui en lo loch on fou despuys lo Capitoli. § Per l enteniment de la qual cosa, es assaber, que segons que diu Titus en lo primer libre *De origine Urbis*, e axi mateix Orosi e Eutropi e ls altres Cronicators, ells foren .II. Tarquins qui abdosos foren Reys de Roma, es assaber, la .I. apellat Tarqui ergullos e l altre apellat Tarquinius Priscus, mas Sent Agusti enten açi a parlar de Tarqui ergullos, lo qual despuys que hac mesa a fi a les batalles se retorna a les coses qui s esgordauen lo ordonament de la ciutat e a ordonar los temples e les çerimonies qui y pertanyien a fer. § E primerament ordonà a fer .I. temple qui s apella lo temple de Jupiter, lo qual ells tenien a lur sobiran deu en .I. mont qui ere lauores apellat lo mont Saturnia per Saturn qui primerament hi habita, axi com diu [77] Justí en lo .XLI. libre, e despuys fou apellat lo munt Tarpeya, per raho de Susperius Tarpeyus qui fon lla mort per los Sabinians, o per Tarpeya, sa filla qui senblantment hi fou morta axi com diu Eutropi en son primer libre; despuys fou apellat lo Capitoli per ço con feent los fonaments e cauant fou atrobat lo cap de .I. hom mort lo qual hauia tota la cara entegre, per la qual cosa ells iutieren que aço deuia esser lo cap del imperi, e que Roma deuia esser cap de totes terres; e apellaren aquest loch lo Capitoli e per augurament hauyr e per lo deuinament dels auçells qui foren fets en tots los altres petits temples fou iutiat que aquest temple de Jupiter serie ferm e perpetual axi com diu Eflorus en son Epitome; don monsenyor Sent Ieronim recompte que per aquesta raho los Romans feren .I. na ydola d una ymage de .I. na fembre e li meteren nom Roma e ere escrita en son front axi com el diu .I. noni de blasfemia, es assaber, Roma perdurable. E apella monsenyor Sent Ieronim aquella ydola la p... (2) Pomprea. § Apres con monsenyor Sent Agusti parla de Sculapius, es assaber, que al temps que la gran pestilencia fou a Roma e la gran mortaldat — la qual dura per .III. anys continuament — los Romans anaren als libres de Sibilla per si mateys consellar e trobaren que no y hauia negun

(1) Exorbats = *exorbati*, forma compuesta no usada de *orbati*, privados.

(2) Letras que hemos suprimido en obsequio a la decencia de un texto.

altre remey sino de anar demanar Sculapius axi com diu Titus Liuius en la fi del .X. libre de la primera Decada e fou CCCCLV. anys apres ço que Roma fou fundada. De aquella pestilencia parla Orosi en lo .III. capitol de son .III. libre; sis fa Valerius Maximus en son primer libre en lo capitol final, qui diu que per aquesta raho foren enuiats çerts missatgers a Epindaura qui ere a .V. legues de Roma, los quals com foren uenguts lla foren manats al temple de Sculapius, e com hi foren ells ueeren .I. na serp qui exi de aquell temple, la qual aquells de Pindaura hanién altra negada uista com ells hi eren anats per algun ops (1), mas poch souen. E per ço con hi hanién trobat bon esdeueniment la adorauen en aquella forma de serp axi con Sculapius. Aquella serp s en uengue ensemps ab ells en la ciutat de Pindaura e tot bellament ana per los pus nobles lochs de la ciutat e y fou uista per [77 v.] .III. iorns, apres los quals .III. iorns ella s en uench ab los Romans a la nau on los missatgers eren uenguts e entra dins e munta e s colgua en .I. loch qui ere apperellat per .I. dels legats qui hania nom Quintus Heglinus fins a tant que uengueren pres de .I. na uilla apellada Anife, e laors deualla de la nau e entra en .I. temple de Sculapius — qui ere pres de aqui — en lo qual atura per .III. iorns sens partir, e li aportaua hom a meniar cascun iorn; e aço fet retorna a la nau e s en uench a Roma, e arriba a la riba del Tibre, e lla isque de fora, e passa lo Tibre, e s en ana en .I. na ylla a .I. temple qui ere ordonat a Sculapius, e tentost la pestilencia cessa. § Aquella ciutat da Pindaure, segons Eutropi, ha nom mantinent Diraxion, e fou aqueste serp nomenada Epindaura per los Romans per la ciutat de Pindaura, don ella cre uenguda, segons que diu Papius. § Segons ço que diu Albericus Londoniensis en la exposicio sobre lo .XV. de Ouidi *Matamorfoseos* los Romans per aquella pastilencia, anaren en la ylla de Delfos on ha .I. na muntanya qui s apella Parnassus, e es en lo mig loch del mon segons Ouidi en lo .XV. libre de *Matamorfoseos*, en la qual ere adorat Apollo qui ere lur gran deu, e on ells anauen con uolien hauer çert respot per saber en quina manera aquella pestilencia poria çessar. Del qual Apollo ells haguèren resposta que anassen çercar Sculapius son fill e l feessen aportar a Roma e lla lo adorassen e que per ço aquella pestilencia e morteldat cessaria; a aço se acorda Ouidi en lo loch dessus dit, e diu encara Thomas en aquest loch que aquell Sculapius, segons los poetes, ere figurat en manerà de .I. hom ab gran barba longua la qual ell tenia ab sa ma dreta e en sa ma sinistra tenia .I. basto tort sens esser dolat (2) ne esporgat en torn del qual hania .I. na serps entortelligada; e diu que aquestà fou aquella serp qui s desligna de aquest basto e que s en uench ab los Romans a Roma; encara diu ell que es figurat tinent la ma a sa barba per significar e

(1) *Ops* = opus = necesidad, obligación.

(2) *Dolat* = V. *dolar* = labrar (?); labrado.

hauer tots temps en memòria que ell ere hom uirtuos, car segons ço que diu Senecha, con tu pensaras que tu sies marit pensa axi mateix que tu sies hom, don se troba en lo libre qui es dit dels Prouerbis dels philosophs, que hom demana a Dihogenes per que ell portaua ten gran [78] barba, e respos que la portaua a aquesta fi que prenent la barba soptosament hagues memòria que ere hom; e si tu uols neure la moralitat ueges aquell Thomas sobre aquell pas que l interpreta e moralitza molt notablament; si s fa de les altres faules de Ouidi de que nos direm la on se escaura. § Tota uegada es encara assaber que los poetes fenyen que Ffebus o Apollo qui aytant se ual son sobiran metge e Sculapius fou son fill qui fou axi molt espert en medicina e dien que ell resuscita .I. hom mort de que Jupiter fou axi fello que ell lo alampeguà (1) o l mata de lamp e Ffebus son pare fou tant dolent de la mort de son fill que bate los Ciclopes e n mata molts; e per aquesta raho Jupiter foragita Ffebus de la deitat, lo cual ana servir lo Rey Amectus e fou gordia de ses bistics. Aquesta es la faula o la ficcio, mas la ueritat es aytat que Ffebus fou .I. bon metge e espert e son fill Sculapius axi mateix; encara fou aquell qui primerament troba art de Cirurgia qui es dita de *giros* en grech qui uol aytant dir com *ma*, e de *urges* qui uol dir *costrenyer* (2), e della ue cirurgia qui uol aytant dir com costrenyer les mans per fer incisio e aço significa la etimologia de Sculapius, car ell es dit de Echophios en grech qui uol aytant dir com fet durament. § De aquesta faula e del resuscitament del hom mort la ueritat fou aytal: es assaber, que axi con Sculapius s en anaua deportar per mig de .I. bosch ell troba .I. pastoret qui hauia .I. na corona de flors sobre sa testa lo qual pastoret dehia que ell hauia mort .I. basilisch don Sculapius qui ere gran metge fou molt espaordit per ço que ell sabia be que la natura del basilisch es aytal que ell mata lom per son esguart e per son alenar; car per son esguart la uista del hom com ell se retorne en tal manera enuerinada del basilisch que aquest ueri corrom lom depart (del hom) dins e axi mateix per l alenar; sis pensa que ço ell no ere mort ere per uirtut d alcuna de les flors del capell o corona qui ere sobre sa testa e la li leua del cap e tentost caygue axi com a mort; e aço fet pres les flors de la corona e les li mes sobre sa testa l una apres l altra fins a tant que uengue a aquella que l hauia tengut en uida; e tentost con ell la hac mesa sobre sa testa ell se leua. [78 v.] E ço qui es dit en la faula que Ffebus con aytrat de la mort de son fill bate los Ciclopes, es uertader que Jupiter qui fou Rey de Cret hac guerra contra Ffebus e l gita fora de sa terra, lo cual s en ana en la illa de Lennos e la mata moltes de ses gents; e aço fet s en ana

(1) *Alampegua*, forma activa de un verbo impersonal desusado = arrojar rayos = fulminar. Latín: *fulminare*.

(2) *χείρ* = mano; *ἔργον* = obra, trabajo, acción; *χειρουργία* = cirugía.

deuers lo Rey Ametus qui ere Rey de Grecia, ab lo qual stigue .VII. anys e l guarda fins a tant que lo Rey Jupiter fou mort. § E quant aço qui es dit en la falla que Jupiter lo lampegua, es ueritat que ell fou mort de tempesta. E de ço que diu que li leua sa deïtat, es a dir, que ell lo gita de son regne, axi u posa .I. actor sollemnial qui exposa Lucanus qui tractà millor que nïgun altre la istoria de Çesar e de Pompeu.

§ Mas per ço que nos auem parlat que los Romans anaren pendre consell als libres de Sibilla, dels quals libres aquest capitol fa mencïo, es assaber, que foren .X. Sibilles totes deuïnadores, e de aquestes nos parlarem pus copiosament sobre lo .XIII. capitol del .XVIII. libre, per ço que monsenyor Sent Agusti ne tracta en part. Mas quant de aquella de que hom tracta en aquest capitol ella fou apellada Sibilla de Cumes en altra guisa Almathea; e fou axi apellada per la ciutat de Cumes, don ella fou nada, la qual es en Campanya; de la qual ciutat nos hauem parlat sobre la exposicio del capitol precedent e es soterrada en Sicilia, axi com diu Isidorus en lo .VIII. libre de les Ethimologies; e diu encara que aquesta fou aquella qui aporta a Prisque Tarquini lo .V. Rey dels Romans .IX. libres scrits dels decrets dels Romans. Gellius en son primer libre De noctibus actieis diu que aquesta fou .I. na uella menys coneguda qui aporta aquests .IX. libres a Tarqui l ergullos e li demana si ls nolia comprar e dehia que aquests eren los libres on hom podia trobar les respostes de les coses diuinals; e com ella los hi fagués fets de .I. preu lo qual li sembla excessiu o massa gran ell se comença a trufar d ella e tentost ella pres .III. dels libres e los gita en .I. foch deuant lo rey e los crema; e apres ella li demana si uolia los .VI. per tal preu con ella li hania tengut tots los .IX., lo qual per ço que ell li dix que ella ere folla e forà de seny de hauer cremats los primers .III. e de fer los .VI. altres aytal preu, ella pres los altres .III. libres [79] e los crema axi con hania los .III. primers e axi no a romàgueren sino .III. E aquells .VI. libres cremats ella li demana si uolia per lo primer preu los .III. qui eren romasós, lo qual ueent sa fermetat compra los .III. libres per lo preu que ella li hania fets tots los .IX. E tentost ella s en partí ne puy no fou uista. E foren aquests .III. libres mesos en lo temple de Apollo on hauien acostumat de metre les coses santes e consegredes a lurs deus. La anauen .XV. homens con alguna cosa los sobreuenie per hauer resposta e per saber que deuïen fer axi con ells fahien a lurs deus. A aço se acorda Solin De mirabilibus mundi en lo .IIII. capitol que es de Italia e diu que la ha .I. petit temple en aquella uila de Cumes e mes auant diu que aquests libres foren en lo Capitoli fins al temps de Sila en lo qual temps foren cremats ab lo Capitoli, de la qual cosa nos hauem parlat açi dessus en lo .II. libre la exposicio del .XXIII. capitol. § Apres con monsenyor Sent Agusti parla de la mare dels deus qui nench de Personita es a entendre de Berecintie de la qual nos hauem

parlat açi dessus en lo primer libre sobre lo .XXIX. capitol. Aquella Berecintie es nomenada mara dels deus e muller de Saturn, e ere figurada segons los poetes en guisa de .I. na fembra gran e forta, e la qual ere asseguda en .I. carro qui ere menat per leons, ella ere uestida de robes de moltes maneres e de moltes colors, los quals eren resplandents e guarnides de peres (1) precioses e d'or e d'argent; ella tenie .I. ceptre en sa ma e si hauria .I. na corona feta axi com a torres e castells; ella hauria los cimbales (2) en sa guardia e si hauria de costa si la deessa apellada Veste de la qual e de son temple nos haurem parlat açi dessus sobre la exposició del capitol final del .II. libre. E si tu uols saber que signifiquen aquestes coses e la interpretacio, veges Ffulgenç en lo .III. libre de ses Mithologies, Albericum londoniensem sobre la interpretacio de les poeteses (?), e a Remigni en son coment que feu sobre lo libre de Marciàus. § Apres con ell parla de Febra la deessa, nos ne haurem parlat ia dessus en lo .II. libre sobre lo .XIII. capitol e axi mateix del Cinocefale (3). § E con monsenyor Sent Agusti diu de [79 v.] de aquesta febre que Sculapius besnet de aquella Beretintie mare dels deus uehia si aquella Febra es sa filla, ell o diu per tal que con los poetes tinguen e axi o tenien los Romans que Sculapius fos deu de medicina a ell se pertanyie de guarir de la febra e saber don uenia e don nexia, e la apella son besnet per tal com aquella Cibelles o Beretintie qui fou mara dels deus fou mara de Jupiter, pare de Apollo, e Apollo pare de Sculapius, e axi ella ere sa besauia. § Apres con apella aquella Febra ciutadana romana, ell o diu per tal con hom no sab don ella uench ne ella no fou amenada a Roma de defora axi com a Beretintia e Sculapius, mas los Romans ne feeren .I. na deessa a Roma axi com los plague. § Apres con ell diu: No deu donques la ciutat de Roma sots tants deus etc., ell o diu per lur uanitat, axi com dessus es dit, e per tal que per lur maluada creença ells hauien fets tants deus priuats e tots propis per si mateys; e n feren los vns deus del cel — estant en lo cel axi com Jupiter e molts d'altres —; alguns deus terrenals axi com Picus e Flaunus qui eren deus de les muntanyes, Cibelles, Beretintie e altres semblants; alguns de infern axi con Pluto e la Ffebre Palo e altres oradures d'infern; los altres hi feren deus de aygues, axi con Neptunus deu de la mar e les Nimfes o les muses feren deesses de les aygues e les departiren segons la diuersitat de les aygues, axi con les Nimfes de mar ells les apellaren Nayades, les Nimfes de les fontanes ells apellaren Amadriades, aquelles

(1) *Peres* = pedres, de petra suavizada la *t* en *d*. — Bajo la forma *Pera* todavia subsiste en bastantes nombres de toponimia catalana: Matadepera — Peratallada — Valldeperas — Rindeperas — Peralta — La Pera — Peracals — Perafita — Entreperas — Peralada, etc. Véase *Orígenes históricos de Cataluña*, de J. Batari, Barcelona, 1899, y *Poesía fósil*, 1890, del mismo autor.

(2) *Cimbales* = de *cymbal*-ista, que toca el címbalo.

(3) Véase el presente BOLETÍN, ps. 282 y sig., texto y notas.

dels camps Inaiades, aquelles de les muntanyes Orcades, aquelles dels boschs Driades; e encara no los bastava que .I. na nimpha hagues .II. aygues e .III., mas a quascun flum (1) o riu e a cascuna font ells donauan sa propria nimpha. E encara qui mes es conuenia que y hagues mascle e femella en quascuna manera dels deus, axi com Saturnus ere mascle e Beretintie sa muller, e Jupiter mascle e Juno sa muller e sa sor, e axi mateix dels altres. Encara diu Varro, axi com apar per lo test del capitol qui ni hauia de certs e d'inçerts, es assaber, que hom no sabia don eren nats ne uenguts axi com [80] apar per lo .III. capitol del .VI. libre § Apres con monsenyor Sent Agusti diu que ell momenera alguns pochs de aquests deus, es a dir, en lo subsegüent capitol e en lo .VI. de aquest libre e en alguns altres capitols.

* * *

(2) ¿Com fou aço que ne Juno ab son Jupiter guardaua ia e nodria los Romans, senyors de les coses, e la gent qui ia portauen les togues (3), es a dir, les grans robes longues fins als peus, no los poch aydar, axi mateys Venus mare dels Eneades no poch aydar als seus, es a dir, aquells que de Troya e de Eneas eren deuallats; per ço que per bona manera e ab iusta raho ells poguessen merexer hauer mullers per leals matrimonis, e que per la gran falta de ço que no hauen, uench axi gran tespesta que conengue que ells les arrapassen per frau e per barateria, e aço fet que tentost fossen forçats de combates contra lurs sogres de qui hauen les filles esposades a fi que les mesquines de mullers que per la iniuria a elles feta encara no eren amensades ab lurs marits fossen ia dotades de la sanch de lurs parents? (4) Mas en aquest combatiment uençeren los Romans lurs uehins e quajx que uolgues dir que no.

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuad)

(1) Radical y forma completamente latina *flum-e-n*.

(2) Falta la Rúbrica correspondiente al Capítulo XIII que dice: *Quo jure, quo foedere Romani obtinuerint prima conjugia*. Texto cat.: *Per qual dret o per qual allicança los Romans obtingueren lurs primers matrimonis*. Véase pág. 258 del presente BOLETÍN.

(3) *Aeneid.*, lib. I, vers 284-287:

..... Quin aspera Juno,
Quæ mare nunc Ferrasque metu cælumque fatigat,
Consilia in melius referet; necumque fovebit (*)
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

(4) Todo este párrafo es más bien una glosa del texto que una traducción.

(*) Otras edic. *fovebat*.